

Gyulay Lajos *Izlet* című naplókötete

„Irkunk mythológiát.

Irkuk le az év eseményeit, hiven, valóan, mindent a mi megtörtént, [...] a mit láttunk, a mit tapasztalánk, a minek szemtanui voltunk s akkor mondjuk rá, hogy ez mind mese, mert különben nem fogják elhinni. [...]

Annyi nagyság, annyi ragyogvány, az embererőt meghaladó tettek vakmerő képei, hol születhettek volna másutt, mint egy phantasticus agy hagyományos képzetvilágában?

De a könyv, melly a földidézett nevek emlékére a szemet elárasztja, nem fogja-e megmondani, hogy mindez nem álom, hanem egy eltemetett világhalott dicsősége?”¹

Jókai Mór gondolatmenete abba a modellbe illeszkedhet, amelyet Jean Baudrillard a tárgyak filozófiájáról szóló munkájában a régi tárgyak funkcionalitásának meghatározásakor történelmiségnek nevez.² Jókai írással buzdít múltteremtésre, és tudja: a leírtak a befogadó számára már mitológikumként működnek, hiszen a múlt nem rendelkezik gyakorlati látszattal, „azért van jelen, hogy kiűzze az időt a hangulatból”.³ A „régiség” előhívásának oka az „alibi (másutt levés) keresése”.⁴ De nemcsak a mindennapiság, a jelen kiiktatását jelképezi, hanem a magánszféra legbensőbb közeget is.⁵ Ez a párhuzam artikulálódik Gyulay Lajos 1851-ben írott *Izlet*⁶ című naplójában, amikor a naplói író John Potter *Archaeologia Graeca or, the Antiquities of Greece* (továbbiakban *Archaeologia*) című művének kijegyzetelésével megtölti kötetének szinte egész terét, és egyszerre tárja elének az ókor világát és saját jelenének eseményeit, sokszor összemossa a két di-

¹ [Jókai Mór]: *Az ércz leány*, In Uó: *Forradalmi és csataképek 1848 és 1849-ből* Sajótól. Pest: Heckenast, 1850: 67.

² Jean Baudrillard: *A tárgyak rendszere*. Budapest: Gondolat, 1987: 87.

³ Uo. 88.

⁴ Uo. 91.

⁵ Uo. 89.

⁶ A napló kézírata az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára, jelenleg a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságának (Direcția Județeană Cluj ale Arhivelor Naționale) őrzetében, Gyulay–Kuun család levéltára, 356. A napló digitalizált változata és szöveghű átirata a <http://www.gyulaynaplok.hu> webcímen érhető el.

menziót. A kötetben végig e két idősík dominál, de nemcsak egyetemes viszonylatban, hanem Gyulay személyes múltjának és jelenének szempontjából is. Sőt a szöveg mellett, hogy az emlékezés és a mindennapok elbeszélésének közös terévé válik, a jövővárás közege is lesz.

Az 1848-ban Pestre költöző gróf a szabadságharc alatt előbb Szegedre, majd Debrecenbe követte a kormányt, végül hazatért Erdélybe. 1850-ben rövid ideig újra Pesten tartózkodik, utána Kolozsvárra, majd Marosnémetibe utazik. Próbálja rendezni életét, intézkedik erdélyi birtokainak és ingóságainak sorsáról, hogy újra Pestre költözhessen. A szabadságharc alatt 1822 óta gyarapodó naplókötet-gyűjteménye is szétzilálódott, kötetek veszttek el, és lettek tűzvész áldozatai.

„Ma csupa gustirozásokkal töltöttem délelőtetemet, és minden kirablásaim mellett örvendtettem, mikor valamimet megkaptam. Így naplóimnak nagy részét – melyek valami 55 kötetre rúgnak – megkaptam nagy vigasztalásomra, melyeket nem szerettem volna, ha profonos kezekre jussanak. Azzal vigasztaltam magam, hogy felgyűjtották, és íme, megmaradtak. Pedig ki tudja, ha nem jobb lett volna-e az? Magam nem érzek elég erőt ezen gyilkosság végrehajtására.”⁷

Ez indította arra, hogy 1851-ben *Kis tükkör* című kötetében regisztrálni kezdje naplóit, számadást készítsen róluk.⁸ Ezzel párhuzamosan a naplóírást is folytatja, 1850-ben új folyamat indít, és ennek lesz negyedik kötete az *Izlet*, az 1851. október 10. és december 31. között vezetett kisalakú, 175 oldalas könyv. A pusztítás azonban a lajstromozáson túl arra is ösztönzi, hogy újraolvassa lezárt köteteit. Ezzel a gesztussal túllép a külső tényezők kényszerítette leltározáson, önbírálatba kezd, és a *Kis tükkör*ben irományainak egy részét némi önkritikával tartalmilag üresnek minősíti, sőt felmerül benne esetleges megsemmisítésük is. Az idézett, Gyulay Franciskának 1851. július végén írt levél után nem sokkal a másik lánytestvérnek, Karolinának is beszámol megmaradt naplóiról, és külső szemlélőként pozicionálva magát, az esetleges olvasók álarca mögé bújva, finoman ugyan, de hasonló következtetésre jut:

⁷ Gyulay Lajos Gyulay Franciskának, Marosnémeti, 1851. július 24. = Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára, jelenleg a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságának (Direcția Județeană Cluj ale Arhivelor Naționale) őrzésében, Gyulay–Kuun család levéltára, 345.

⁸ Gyulay Lajos: *Kis tükkör (1832. augusztus 12. – 1851. augusztus 26.)*. S. a. r. Szabó Ágnes, Szeged, 2008.

„Éppen stambuli naplómát olvasgatám, mikor leveled érkezett. Nagy meglepetésemre mintegy 54 darabra rúgó kötetek azokból nagyobbára megmaradtak, és ha másoknak nem is fog olvasásul érdekes lenni, én örömet forгатom régi jegyzeteimet. Úgy tekintem, mintha nem én írtam volna azokat. Hogy is lehetne másképp tekinteni az azelőtt 30, sőt 40 évvel írott emlékezeteimet.”⁹

Az új sorozat látszólag tehát a szabadságharc miatt megszakadt naplóírás folytatásának igényét jelzi, azonban megnyilatkozásai, az 1851 nyarán végzett kötetlajstromozás és a későbbi könyvek ismeretében az írói működés megújítását is jelentheti.

Amikor a sajtó alá rendezett 1867-es köteteknél és az 1824-es *Hamuszin könyv*nél említettük Gyulay Lajos 140 teleírt kötetének naplófolyamként való értelmezhetőségét, és felsoroltuk a kolligátumot összetartó statikus jegyeket, akkor arra is utaltunk, hogy folyamatosan formálódó gyűjteménnyel számolunk. A változások röviden a következő tipológiával írhatók le: Gyulay az 1820-as évek elejétől átörökíti naplóiba a korábban meglévő szerzői intencióit, és az 1850-es évek közepétől újabb bibliográfiai jegyekkel is felruhazza könyveit. Az állandóság és összetartozás jele, hogy minden fóliánst saját címmel, mottóval és ajánlással lát el. Az 1820-as években keletkezett bécsi kötetek már ezt a formai összképet mutatják. Az 1845. március 1-jén kezdett naplójával bevezeti a kötetek számozását (akkor a *Terminwink* a 34. kötet), majd 1850-től folyamba rendezésüket.¹⁰ Ez 1855-től bővül az össz- és birtokkötettség feltüntetésével.¹¹ Ezzel olyan precíz naplóvezetési mechanizmust, lapszerkesztői elvekhez hasonlítható rendet iktat be, hogy 1851 után nincs szüksége a naplók külön katalogizálására. Először tehát a szerzői intencionáltság szintjén érdemes pozicionálnunk az új *folyam* státuszát. A sorozatjelleg már az új jelzővel érvényesül, újabb folyamat jelöl a meglévő, 1850 előtti kötetekhez képest, amelyeket ezzel visszamenőleg szintén folyamannak minősít, de helyzete teljesen világossá a későbbi folyamatok ismeretében válik. Az új *folyam* után ugyanis 1852. június 23-tól *Harmadik folyam* indul, tehát ennek jegyében az 1850 előtti kötetek első fo-

⁹ Gyulay Lajos Gyulay Karolinának, Marosnémeti, 1851. augusztus 9. = Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára, jelenleg a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságának (Direcția Județeană Cluj ale Arhivelor Naționale) őrzetében, Gyulay–Kuun család levéltára, 280.

¹⁰ Folyamszám és folyamon belüli kötettség.

¹¹ Ez először az 1855. szeptember 12. – október 20. között vezetett *Transylvania* című kötetben kerül feltüntetésre: „Összes köteteknek 73^{dik}, 68 kötetet bírok saját kéziratimból”. Később lerövidíti Összes kötetek és Birtokomban formulára.

lyamként, az új folyamnak titulált, 1850–1852 között keletkezett kilenc könyv második folyamként értelmezhető. A harmadik folyamtól válik véglegessé az is, hogy egy egység tizenkét kötetet foglal magába. Noha Gyulay szerzői-szerkesztői attitűdjének bemutatása további finomításokat igényel, ennyiből is látható, hogy az új *folyam* némileg eltérő helyzetbe kerül, ha az előtte keletkezett kötetekkel való viszonyára, illetve ha a teljes sorozatban betöltött szerepére figyelünk. 1850-ben ugyanis az újraindulással kiemelt, domináns szerepet kap, újszerűséget jelez, míg az 1852-ben kialakított kompozíciós elv értelmében letisztul a naplófolyamban elfoglalt helye, integrálódik a kompozícióba, és szerepe módosul, a sorozat egyetlen értékű darabja lesz.

A külső formai jegyek mellett érdemes figyelni a tartalmi változókra is. A naplók témáit tekintve természetesen nem állítható fel analógia, hiszen egészen más értékrend és életfelfogás működteti a Bécsben élő, lehetséges hivatalnoki karrierjének kezdetén álló Gyulayt, mint a kiegyezés évében lévő hatvanhét éves gróft, mégis vannak olyan tartalmi egységek, amelyek kezdettől megfigyelhetők. Már az 1824-es *Hamuszín* könyvben jelentkezik az aktuális olvasmányokból való kijegyzetelési szándék (amelynek ekkor még emlékeztető jellege van), a Miatyánk leírása, az elhunyt családtagokra, ismerősökre vonatkozó emlékező gesztusok. A korai kötetekről éppúgy, mint a későbbiekről elmondható, hogy a nemesi reprezentáció ellensúlyozásaként születhetnek.¹² Az 1850-es években már érezhető az írás valamiféle kötelezettségként való felfogása, és ennek hozadékaként a soron lévő olvasmány(ok) részletes ismertetése, elmesélése. (Ez 1867-ben már a napi penzum teljesítésének igényéhez köthető.) Bizonyos időszakokat a naplók elejére írt mottók is összeköthetnek. Az *Izlet* mottója: „Schwing’ zu deinem Gott dich auf, schwermuthsvolle Seele!” először 1847-ben, az *Irkafirka*¹³ című kötetben olvasható, és innentől kezdve visszatérő motívuma lesz a naplóknek, annyi változtatással, hogy a későbbiekben Gyulay saját fordításában használja (Szállongj fel Istenhez / Buvalmas lelkem!) az eredetileg Paul Gerhardt énekéből származó, majd 1781-ben a *Colmarischen Gesangbuch*-ban is megjelent részletet. Kezd változni a naplóvezetés struktúrája is, fokozatosan sűrűsödnek a bejegyzések között eltelt időszakok, a szövegtérre már nemcsak a naponkénti tagolás jellemző, hanem az egy napon belüli, napszakok szerinti szakaszolás is. Igaz, az nem

¹² Hász-Fehér Katalin: *Gyulay Lajos naplókönyvei*. In Gyulay Lajos: *Lotty! – Fanny! (1867. január 21. – 1867. március 3.)*. S. a. r. Labádi Gergely, Szeged, 2008: 11.

¹³ Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Ms 1450/41.

deríthető ki, hogy tudatos naplóiírói döntésről van-e szó, annyi viszont sejthető, hogy az 1867-es kötetekben meglévő írói identitás domináns jegyei ekkor kezdenek feltűnni.¹⁴

Noha az *Izlet* két és fél hónap alatt íródik, az idő múlásának linearitása csak látszólag adja szervezőelvét. A bejegyzések dátumának rögzítése ugyan keretbe rendezi, lezárhatóvá teszi a szövegtestet, és a külső világ időbeliségére utal, mégis az elbeszélést vagy egy belső időrend működteti, vagy az idő kiiktatása jellemzi. Az első esetet a folyamatos naplóvezetési hajlam adja. „Elfogott a *horror vacui*, szeretném már betölteni az üres lapokat, hogy a következő, rejtélyes 1852diki szököévet új könyvvel kezdjem.” (158) A másodikat pedig azzal idézi elő, hogy oldalakon keresztül Potter *Archaeológiájából* jegyzetel ki, alig vagy nem is reflektál a külvilág eseményeire, sőt még saját napirendjére sem tér ki. Nem tudjuk pontosan, mikor, mennyi időn keresztül olvassa és jegyzeteli ezt a művet, a cselekvést csak a szövegtér mutatja. A nem történés és a narráció mozdulatlansága, vagyis az, hogy Gyulay a valóságból az olvasmányába menekül, és a külső történések felé passzivitást mutat, a nemzeti gyász hangulatát adhatja vissza. Igaz, a leírásokból nem az országos közhangulat, hanem a kisember toposza bontakozik ki, azt tudjuk rekonstruálni, hogy a nemzettragédia mennyire nyomta rá bélyegét Gyulay Lajos mindennapjaira, gondolkodásmódjára.

Az 1848-as és 1849-es köteteket sajtó alá rendező Csetri Elek és Miskolczy Ambrus a *Kis tükör* azon szakaszát, miszerint Gyulay a szabadságharc alatt írott kötetéből kettőt a „Kolosvári könyveim közt”, kettőt pedig Constance-nál helyezett el,¹⁵ úgy értelmezik, hogy: „[...] az 1849-i kötet(ek) mellőzése árulkodó gesztus. Naplóiírónk mintha el akart volt feledkezni az 1849-i kötet(ek)ről, mintha el akarta volna felejteni a vereséget.”¹⁶ Ennek az értelmezésnek már az *Izlet* kezdő passzusa ellentmond:

„Múlt hó 22én indultam el Maros Németiből, hol 3 évi bujdoklás után két hónapot töltheték csendesen és háborítatlanul. [...] Másnap *Aradra* érkeztem, hol nem voltam 1849 óta, a világosi fegyverletétel előtt kevés napokkal! *Aradról* megint másadnapra érkeztem *Szegedre*, honnan szintén akkor időben utaztam volt el, éppen azon a napon, mikor a nagy explosio volt puskapor által. E két város szomorú emlékeket ébresztett

¹⁴ Erről lásd legutóbb: Gere Zsolt: „Gr. Gyulay Lajos maga keze és könyve”. (*Syllabus: Közlekedik*). Szeged, 2010.

¹⁵ *Kis tükör, i. m.*, 50.

¹⁶ *Gyulay Lajos naplói a forradalom és a szabadságharc korából. 1848. március 5. – 1849. június 22.* Budapest: ELTE Román Filológiai Tanszék Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 2003: 237.

fel bennem! Szegeden kocsimról egyenesen a gőzhajóba költözök, mely a Tiszán fel Szolnokig hozott. Ott vasútra kelve nyolcadnapra, vagyis 7ted napra megérkeztem Pestre, a Tigris vendéglőbe, tavalyi lakásom helyére [...]” (3–5)

Ellenvéleményünk viszont nemcsak abból adódhat, hogy tudjuk, az emlékezés rögzült hagyománya Gyulay kötetének, hanem abból a burkolt politikai ideológiából is, amely az *Izlet*-ben megfogalmazódik. Igaz, hogy Gyulay közvetlenül nem értékeli a szabadságharc eseményeit, és nem mond ítéletet a fennálló politikai rendről sem – de már a kiadott 1867-es kötetek is bizonyították, hagyatéka elsősorban nem a történelem kontrollanyagaként használható. A politikai eseményekkel való azonosulás vagy ellenszegülés hangoztatásának hiánya viszont nem jelenti azt, hogy a naplói írónak nincs véleménye a történeletről. A hallgatás oka inkább ahhoz hasonló lehet, amit Vörös Károly Alexy Lajos, 1848-as nemzetőr naplójával kapcsolatban megjegyyez: „véleményének kimondását, vagy éppenséggel tettekben való kifejezését valamilyen – hol szubjektív, hol objektív – oknál fogva nem látja indokoltnak, vagy értelmesebbnek”.¹⁷ Az 1851-es év történelmét ismerve nem is lehetne elvárni, hogy Gyulay határozott véleményt írjon. Hiszen még az osztrák diplomácia is keresi útját, a Haynau uralmát váltó, az utókor által Alexander Bach nevével illetett neoabszolútizmus időszakát a legelején tart. Annyi viszont kitűnik, hogy Gyulay Magyarország közeljövőjét a Habsburg Birodalom egységében képzele el.

„Magyarország sorsa még mind függőben, de már ne reményljük jobbra fordulását? Által fogja látni a dynastia, hogy ez neki legerősebb, leghűségesebb alkotmányos országa, melyet nem lehet más tartományok modorában kormányozni, melynek vissza kell adni régi históriai jogait, hogy benne rendíthetlen védőfalát megtarthassa.” (9–10)

Gyulay árnyalt kifejezésmódja értelmezhető abban a regiszterben, amelyet Benedict Anderson az *Emlékezet és felejtés* tematikájába illesztve a nacionalizmus 18. század végi, 19. század eleji tudatformáiról a *Megbékélés a testvérgyilkossággal* címszó alatt elmond. Anderson példáiiban a testvérgyilkosság mindenki számára evidens, szükségtelen kimondani az elkövetők és az elszenvedők személyét, azokra az utókor részéről egyszerűen érvényes az

¹⁷ Vörös Károly: *Egy gömöri nemzetőr két hete*. Miskolc: Borsodi Levéltári Évkönyv, 1985: 732.

emlékezés és a felejtés (felejtési akarás) gesztusa.¹⁸ Gyulay az *Izletben* ezzel az abszertizmussal él. A szabadságharc esetében olyan hivatkozási módot használ, ami utalásszerű volta ellenére minden magyar számára nyilvánvalóvá teszi a történeteket. Elmondja, hogy olvassa „Klapkának munkáját a szerb és erdélyi hadakozásokról” (45), de egyszer sem mondja ki az elvesztett szabadságharc tényét; tudjuk, hogy az Újépületben rendszeresen látogatja elítélt barátait, de nem ír külön fejezeteket a megtorlásról.

A naplóban egyszerre érezzük az intenzív urbanizációt mutató Pest újbóli lüktetését, és azt a nyomasztó hangulatot, amelyet az Újépület szimbolizál. Gyulaynál ez a diszharmónia a színházi, a pezsgő kávéházi élet és a börtönlátogató képsorok kontrasztjával írható le. Az antagonizmust a napló végéhez közeledve is érzékletesen megfogalmazza.

„Budán már elkezdődtek a farsangi időtöltések. Almási táncestélyét követte a Lásánszkié tegnap, következni fog a Gerliczy Vincéé. Nem azért jegyzem ezt fel, mintha engem érdekelnének. Egy ötvenéves embernek mi köze az ily időtöltésekkel? Csak azért, hogy a krónikákban fennmaradjon, miszerint ostromállapot alatt is lehet vigadni.” (172)

Ezt a kettősséget érzékeli Charles Loring Brace amerikai utazó is, aki *Magyarország 1851-ben* címmel publikálta az országban tett utazását.¹⁹

„A kávéházak sem maradnak el a Boulevard legjobbjai mögött, a Casino vagy klub pedig olvasótermeivel, szalonjaival és éttermeivel felveszi a versenyt bármely más hasonló intézménnyel [...]. Ezen a ponton, amikor ezekről a dolgokról beszélek, minden Pestre látogató amerikai-nak szívből ajánlhatom a Tigris Hotelt, amelyik a város legkényelmesebbje. [...] Emellett nagyszámú katonaság is tartózkodik a városban, legtöbbjük egyetlen helyen van elszállásolva, az ún. *Neugebäude*-ben. [...] Egy hatalmas térből áll, amit magas masszív épületek vesznek körbe [...]. A forradalom óta ez az egyik legnagyobb állami börtön Magyarországon, amelynek szigorúan őrzött tömlőceiben sok «felkelő» raboskodik.”²⁰

¹⁸ Benedict Anderson: *Elképzelt közösségek: Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Ford. Sonkoly Gábor. Budapest: L'Harmattan – Atelier, 2006: 165–166.

¹⁹ Charles Loring Brace: *Magyarország 1851-ben*. Fordították és az utószót írták: Lévai Csaba, Vida István, Máriabesnyő – Gödöllő: Attraktor, 2005.

²⁰ Brace, *i. m.*, 28. (Kiemelés az eredetiben.)

Az aktuális helyzetből a kiutat, a nemzet újbóli felemelkedését Gyulay a kulturális és művelődési intézmények által látja megvalósíthatónak. Kultúrnemzetként képzei el az összetartozást, ahol a nemzet (andersoni értelemben) elképzelt közösségként artikulálódik.²¹

„Ki gondolta volna ezelőtt 20 évvel is, hogy az erőltetve és nagy áldozatokkal megalapított Nemzeti Magyar Színház ily tökéletességre hágjon, minővel ma már párhuzamba tétethetik Európa legelső színpadjaival, és azt, hogy a német színházat egészen ki tudja küszöbölni Pest városából, melynek már bútorait is nemrég árverésre bocsátották. Az egészen német Pest városa már ma majdnem egészen magyar várossá alakult által. Ha nem is beszéli a magyar nyelvet általánosan, de lehet mondani, hogy általánosan magyar érzelmű. [...] Irodalmunk is mozog, és komoly tárgyakon működik, eddigelé elhanyagoltakon. Minden sajtói megszorítások mellett jeles munkák jelennek meg. Jernei, Hunfalvi, Reguli, Wentzel, Kemény, Csengeri folytonos és megfeszített erővel tartják életben veszélyben forgott és forgó irodalmunkat. Éljenek!” (12–13)

Röviden érdemes figyelniük a Gyulay által említett írók (Hunfalvy Pál, Kemény Zsigmond, Wenzel Gusztáv) 1850-ben nyilvánosan közzétett programiratainak alaptételére. Ők úgy vélekedtek, hogy az állam szuverenitásának hiányában és az ellehetetlenült politikai rendszer ellenére is módot kell találni a cselekvésre, és mindehhez az irodalmi élet újjászervezése és az irodalmi munkálkodás teremthet alapot.²² Közvetlenül a szabadságharc után Gyulai Pál szövegeinek alaphangját „a kialakult helyzettel való reális szembenézés igénye és a józanság által táplált csendes bizakodás”²³ jellemzi. Ha az egybeesés miatt (Gyulay éppen azokat a neveket említi, akik kifejtették véleményüket) feltételezhető is, hogy Gyulay Lajos elképzelésének alapmotívuma ezekből az írásokból táplálkozhat, állásfoglalása akkor is abban a regiszterben értelmezhető, és azzal esik egybe, amelyet a nyilvánosságformáló erővel rendelkező közeg is hangoztatott. Maga Gyulay sem nyilatkozik lemondóan, nem is próbál politikai alternatívákat keresni, a cselekvés kulturális lehetőségeiben bízik. Például a Nemzeti Színház tipikusan olyan piedesztált jelent a nemzeti identitás szempontjából, ahol a

²¹ Anderson, *i. m.*, 20.

²² Szajbély Mihály: *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után*. Budapest: Universitas, 2005: 129–130.

²³ Uo. 128.

virtuális közösség egy valós térben reprezentálódik.²⁴ Sőt Gyulay éppen olyan eseményeket kapcsol ehhez a paradigmához, ahol Imre Zoltán szerint mód van Loren Kruger „teátrális nemzet”-koncepciójának kitágítására, vagyis olyan közösségi fórumok is idetartozhatnak (intézménymegnyitó, bál, fogadás, stb.), ahol a megjelenítés eszközei teátrálisnak tekinthetők.²⁵

„A napokban Kubinyi Ágostonnál, a múzeum igazgatójánál voltam alma- és borízlelő gyűlésben. *Kubinyi* igen ízletesen rendezte el az idén elsőben tartott hazai terménykiállítást. [...] Egyébaránt mostani gyűléstelen korszakunkban nagyon feltűnő volt a vitatkozni szerető magyar jellem, mely örömmel felkap minden alkalmat, hogy beszélhessen. Mikor lesznek megint közgyűléseink? Országgyűlésünk?” (51–52)

Gyulay ide köthető megnyilatkozásai finom árnyalásra szorulnak. Ha nem is válik el egymástól a nemesi reprezentációhoz kötődő példamutatása és magánemberi pozíciója, kinyilatkoztatott ideája sérül, amikor elmondja, hogy látogatja a német színházat is. Igaz, véleménye róla negatív, mégis feszélyezve érzi magát, és a közösséggel (nemzettel) szemben elkövetett „bűnként” értelmezi cselekedetét.

„Tegnap megint német színházban voltam. Szintúgy szégyeltem, és nem is beszéltem senkinek. De hideg volt, magyar színház messze, és itthon untam. Végig nem vártam, és titokban magamban örvendtettem, hogy üres volt a német színház, melyből már, mint mondani szokták, *nem lesz gálickő*, mert rossz is, és pártolva sincs a német színház.” (129–130)

Befogadói és értelmezői szempontból megkockáztatható az is, hogy az idealizált, erkölcsi és eszmei szinten működtethető nemzeti összetartozás mellett a magányát többször hangoztató Gyulay a naplóírásban találja meg azt a materiális közeget, ahol egyrészt az emlékkiállítás révén a családtagokkal, rokonokkal, barátokkal való kozmikus közösség körvonalazódhat, másrészt a napló egy saját maga uralta tér, gondolatainak kommunikációs fóruma lehet. Erre példa a fenti idézet, amikor a tőle elvárt reprezentációnak megfelelően *nem beszél el senkinek* a német színházban tett látogatását, és írói működését kihasználva, naplójába jegyzi le a történeteket. Formailag és tartalmilag pedig a naplóval való személyes kapcsolatára utalhat a

²⁴ Imre Zoltán: *(Nemzeti) színház és (nemzeti) identitás*. In *A magyar irodalom története*, II. Szerk. Szegedy-Maszák Mihály, Veres András. Budapest: Gondolat, 2007: 212.

²⁵ Imre, *i. m.*, 213.

könyv megszólítása: „búcsúsom ezúttal Könyvemtől, Tőled: *Gustuosa!*” (70) vagy „Búcsú tőled *Izlet*” (175), valamint a naplóhoz és az íráshoz való ragaszkodás.

A naplóirodalommal foglalkozó elméleti és történeti szakirodalom számos ponton segít értelmezni a naplóvezetési szokásokat, azokat a sajátosságokat viszont, amelyek miatt a naplórírás egy-egy kor attitűdjévé válhat, már kevésbé képes koncipiálni. Gyulay Lajos naplóiban a befogadó többször hiátusként érzékelheti a részletes történetmesélést, és ha elfogadjuk azt a felvetést, hogy az új folyam indításával valami nívumot akart teremteni naplói tartalmában, akkor részben ez abban érezhető, hogy a napi beszámolók szövegét a megszokotthoz képest is tömörebbre és szikárabbra vette. Koncepciójának megértésében talán segítségünkre lehet egy korabeli, 1851-ből származó, Egressy Gábor által a fiának írt, naplóvezetési tanácsokat tartalmazó intellem. (A példa abból a szempontból is konzekvensnek tűnhet, hogy maga Egressy is több naplót hagyott az utókorra.)

„[...] naplót vezetni semmi esetre el ne mulaszdd. Kipótolhatlan kárát fognád vallani, ha a' körülötted és benned történeteket ha mindjárt csak igen röviden, egy pár szóval is, fel nem jegyeznéd. *Körül irnod egyes tárgyakat, vagy benyomásokat, nem szükséges, sem minden részleteit lerajzolnod. Csupán a' fő dolgot ird fel, a' többit kipótolandja az emlékezet.* Észrevételeket a' veled történetekről ne írd, hanem pusztán csak a tényeket, az adatokat. [...] E foglalkozás hatása felszámíthatlan, mert gondolkozni tanít; képzeletednek tágas mezőt nyit; élesíti elmédet; műveli Lelkedet, érzelmeidet; nemesíti kebledet; tanulságot vizsgálatokra nyújt alkalmat, önmagad és mások felett; [...]”²⁶

Egressy nem pusztán a vezetési mechanizmus jellemzésével határozza meg a napló fogalmát, hanem elméleti szempontból is definiálja azt; olyan virtuális közegnek értelmezi, ahol a napi feljegyzéseket tartalmazó szövegtér és a naplóríró emlékezete egyé válik. A naplót tehát szerinte az én kettős perspektívája működteti, ahol az emlékezet paradigmáját lehetőségeihez mérten a befogadónak kell pótolnia. Ennek a logikának a rekonstrukciójára tehetünk kísérletet akkor, amikor az *Izlet*ben azon töredékek eredeti forrásközegét próbáljuk meghatározni, amelyek Gyulay aktuális olvasmányélményeit jelzik, és sokszor a napi beszámolók közé ékelődve olvas-

²⁶ Egressy Gábor Egressy Ákoshoz, Pest, 1851. január 29. = OSZK Kt. Levelestár, Egressy Gábor fiához (Kiemelés tőlem. Sz. L.)

hatók. Hiszen itt Gyulay egyértelműen saját emlékezetére hagyatkozik, bízva abban, hogyha a későbbiekben kézbe veszi kötetét, a mondatrész, a kifejezés emlékeztetni fogja egykori olvasmányaira. (Érdeemes ezektől elhatárolnunk azokat a korábbra visszanyúló olvasmányélményeket, amelyek naplótereket váltva szállóigeként hagyományozódnak későbbi kötetekbe.)

„*Meine langen Fortschrittsbeine sind Europamüde*. Valóban, az Európa-unt embereknek mind Amerikába kellene költözködniök. Nehányon már sokat adtak, de annyit, mint Columbus, még senki sem. Ő az óvilágnak egy egészen új világot adott, melynek neve: Amerika. Megszabadítani ugyan nem tudta az embereket a föld pusztá börtönétől, de azt kiszélesítette, és a láncokat meghosszabbította.” (111)²⁷

Gyulay az *Izlet*ben az emlékeztető jellegű jegyzetei mellett többféleképpen rögzíti folyamatban lévő olvasmányait. A napló írásának bő két hónapos idejében következtetésünk szerint hat könyvet olvas: Potter *Archaeológiáját*, Heine 1851-es kötetét, a *Romanzerot* és a *Doktor Faustot*, Klapka György emlékiratait, a Szilágyi Sándor szerkesztésében megjelent irodalmi évkönyvet, a *Nagyenyedi Albumot*, valamint a magyarok őshazáját és a magyarság pártus eredetét kutató Jerney János (*Jerney János keleti utazása a' magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845*) kétkötetes, szintén 1851-ben megjelent művét. A felsorolt könyvek olvasását jelzi – „*Klapkának olvasom most munkáját a lefolyt magyar hadjáratról*” (82–83) –, tartalmukat azonban helyenként utalás nélkül közli. Sőt időnként két eltérő témájú kötet tartalmi egységét is összemosza:

„Antiochiában volt egy város, melyet *Hippusnak* neveztek. Ezen városnak pénzein egy felkantározott ló van metszve. *Kisnek* tehát *Hipponája*, mely új istenséget ő képzelt fel találni, nem egyéb, mint egy *hippusi* régiség. *Kisnek* egyébaránt igen becses gyűjteményei vannak régi-ségeiben.

A *parthus királok* magukat a *nap és hold* fivéreinek nevezték. *Nap és hold* székelyek címere, itt is parthusoknak magyarokkal ugyanazon-sága kitetszik.” (130–131)

²⁷ A részlet Heine *Az ex-éjjeliőr* című verséből való. (Kiemelés tőlem. Sz. L.)

Részletes tartalmi kivonatot csak Potter művéből készít, Heine kötetéből válogatást ad közre, a magyar vonatkozású, újonnan megjelent könyvek-ből pedig nem, vagy alig idéz. Noha az eltérő hivatkozási, jegyzetelési formák választása a napló szövegéből nem derül ki, talán némi olvasásmód-szertani paradigma hozható magyarázatnak. Olyan, mintha Gyulay egy virtuális közönséget tájékoztatna, és a művek népszerűségéből, ismertségéből kiindulva választaná ki a jegyzetelés módját és mértékét. Potter kétkötetes angol nyelvű könyve a 18. században jelent meg először, és noha több kiadása ismert, nem sorolható a mindennapi olvasmányok közé. A munka Gyulay régi olvasmánya, tudjuk, hogy 1851-es Pestre költözése előtt Marosnémetiben kezdte újra olvasni, és valószínűleg akkor talál rá, amikor 1851. augusztus 31-én összesíti könyveit.²⁸ Emellett a könyv fordítására és jegyzetelésére fordított idő, ebben a munkában való elmerülés ellensúlyozhatja azt a nyomasztó állapotot, hangulatot, amelyet Gyulay 1851-es pesti tartózkodása idején megélt. Hiszen legjobb barátja, Döbrentei Gábor meghalt, „Ő volt pesti mulatásomnak fölvidítója, vigasztalója!” (159), másik barátja, Kun Kocsárd pedig az Újépületben raboskodik. A családi együttlétek mellett, ahogy írja is: „[...] ha színházban nem, egyebütt alig tudnám eltölteni estvéimet, mert nincs kinél egy csaknem másfél százezres népességű városban!” (42)

Heine választása illik abba a befogadástörténeti tendenciába, amely a 19. század elejétől a költő magyarországi népszerűségét mutatja. Csetri Elek és Miskolczi Ambrus szerint Gyulay 1860-as években saját kezűleg készített könyvkatalógusában Heine csak a Don Quijote német fordítójaként szerepel.²⁹ Az *Izlet*ből viszont úgy tűnik, a két, 1851-ben Hamburgban megjelent Heine-mű saját tulajdona.

A friss magyar nyelvű munkák pedig a szabadságharc utáni évek standard olvasmányai, egymást érik a szabadságharc történéseiről kiadott emlékiratok, Klapka emlékezését az amerikai utazó, Brace is említi.³⁰ Ezek kijegyzetelése tehát nemcsak „fölsleges” gesztussá válna, hanem a napló hangulati-tartalmi világába sem illeszkedne. Hiszen a kötet próbálja lezárni a múltat, és bizakodva tekinteni a jövő felé.

²⁸ Kis tükör, *i. m.*, 75.

²⁹ Csetri, Miskolczi, *i. m.*, 54.

³⁰ Brace, *i. m.*, 21.

A szövegek közlés elvei

A Szegedi Tudományegyetem Klasszikus Magyar Irodalom Tanszékének Irodalomtudományi Munkacsoportja lehetőségeihez mérten minél szélesebb spektrumú betekintést igyekszik adni Gyulay Lajos közel másfél száz kötetes naplógyűjteményébe, ezért az 1867-es kötetek sajtó alá rendezése után az 1820-as években keletkezett bécsi könyvek és az 1850-es évek naplóinak edíciójára fókuszál. Természetesen a *Gróf Gyulay Lajos maga keze és könyve* sorozat filológiai elveihez ezen kiadások esetében is igazodik, megtartja alapelveit, a naplószöveg mai helyesírásnak megfelelő modernizálását, és a szöveg könnyed olvasását, értelmét biztosító szövegtagolási és központozási elvét. Ahhoz is idomul, hogy szöveghűen, módosítás nélkül megtartsa Gyulay frazeológiáit, a tájszavakat, az idegen szövegek írásakor elkövetett figyelmenlenségeket és a tulajdonnevek helyesírásának egységesítésére nem ügyelő naplóírói következetlenségeket (pl. Lusinsky, Luzínszky). Mivel ezeket az elveket a sorozatszerkesztő, Hász-Fehér Katalin Gyulay Lajos gyűjteményének bemutatásakor³¹ és Labádi Gergely a sorozat első darabjában, az 1867-es *Lotty! – Fanny!* kötet kiadásakor részletesen ismertette,³² itt csak azokra a szerkesztői lépésekre hívom fel a figyelmet, amelyeket az alapelveken túl az *Izlet* esetében szükségesnek véltünk beiktatni. A fejezet második felében pedig a kötet végén található *Szöveg- és névmagyarozatok* elkészítésekor, valamint a kötethez mellékléként csatolt levelek átírásakor követett koncepciónkat ismertetem.

Mivel a napló legtöbbször spontán inspiráció terméke, írója kevésbé ügyel a nyelvi megformáltságra. Gyulay ugyan korrektúrázza kötetét, azonban utólagosan csak tartalmi változtatásokat tesz. Ebből adódhat, hogy mondatai esetenként befejezetlenek, nem figyel a ragozásra vagy elhagyja a határozott névelőt. Ilyen esetekben sor került szerkesztői javításra, a stilisztikai jellegű betoldásokat szögletes zárójelben jeleztük („6 évi rabságából már egy[et] kiállott”; „Virágok, fák, szökőkút (benne aranyhalak) díszesítik a termeket a múzeumban, hol a termények kiállítva [vannak]).”

³¹ Hász-Fehér, *i. m.*, 19–20.

³² Labádi Gergely: *Lotty! – Fanny! A napló bemutatása*. In Gyulay Lajos: *Lotty! – Fanny! (1867. január 21. – 1867. március 3.)*. S. a. r. Labádi Gergely, Szeged, 2008: 26–27.

Az olvashatóság érdekében a dátumozásnál, a sorszámneveknél az eredeti, felső indexben használt toldalékolást megszüntettük, viszont megőriztük Gyulay írásmódját, nem modernizáltunk, vagyis nem iktattunk be kötőjeleket.

A kötet háromnegyede Gyulay John Potter angol nyelvű *Archaeologia*-jának szabad fordítását tartalmazza, és a helyenként pontatlan, válogatás-szerű átültetés ellenére is ezek a szövegrészek kuriózumnak számíthatnak, hiszen a műnek nincs magyar nyelvű fordítása. Ehhez igazodva, modernizálási elvünket nem terjesztettük ki a szöveg egészére, hiszen a fordítás „nyers” állapotát jól érzékelteti, hogy Gyulay a görög és római tulajdonnevek írásakor következtelen, egységesítésükre nem törekszik, és általában a görög neveket is kora szokásainak megfelelően latinosított formában használja. (A korban ennek nem volt egységes szabályozása.) Ezek írásmódját tehát az általa használt formában hagytuk.

A naplószöveg jellegéből fakadóan a *Szöveg- és névmagyarázatok* az idegen nyelvű szavak, szövegrészek, régies magyar nyelvű szóalakok megadása mellett névmagyarázatokot is tartalmaz. Úgy gondoltuk, a kötet folyamatos olvasását akkor tudjuk biztosítani, ha a naplóban említett görög és római személynevek azonosítását elvégezzük, és rövid életrajzi jegyzetet fűzünk hozzájuk.

A helyesírásilag rosszul írt idegen szavakat (pl. *Stritzel*) és a pontatlanul idézett idegen nyelvű szövegrészeket a főszövegben nem javítottuk. Ezek egyrészt a naplóírás regiszterében nem róhatók fel hibának, hiszen a napló nem feltétlenül tekinthető nyilvánosság elé szánt közegnek, magándokumentumi jellegébe beleférnek az „elírások”; másrészt Gyulay feltehetően többször emlékezetből idéz, ezért cserél fel szavakat, ejt hibákat például a Heine-versek idézésekor. Ezek helyes alakját a *Szöveg- és névmagyarázatok*-ban szögletes zárójelben adtuk meg, és így jártunk el a szépirodalmi szövegek eredeti változatának feltüntetésekor is („*die [der] Wiedergeburt der Antiken [antiken] Weltanschauung*”).

A *Szöveg- és névmagyarázatok*ban pontos bibliográfiai adatokkal látuk el azoknak a szövegrészeknek a forrását, amelyek Heinrich Heine *Romanzero*³³ versgyűjteményéből és *Der Doktor Faust*³⁴ táncjátékából valók. Mivel mindkét kötet 1851-ben jelent meg, nem kétséges, hogy Gyulay az első kiadásokat olvasta. A beazonosítás érdekében a főszövegben idézett részletek műfordítása után oldalszámra pontosan megadtuk a német nyelv-

³³ Heinrich Heine: *Romanzero*. Hamburg: Hoffmann und Campe, 1851.

³⁴ Heinrich Heine: *Der Doktor Faust*. Hamburg: Hoffmann und Campe, 1851.

vű kiadás könyvészeti adatait, majd azt a magyar nyelvű kiadást, ahonnan a fordítást vettük. Azon művek esetében, ahol nem tudjuk, Gyulay melyik kiadást ismerhette, jeleztük, hogy a feltüntetett oldalszám melyik évi kiadásnak felel meg. Például: *testudo militaris*: a római gyalogság védekező „teknős” alakzata, [John Potter, *Archaeologia Graeca or, the Antiquities of Greece*, Vol. 2. Az 1751-es londoni kiadásban a 93. oldal.]. Ezek esetében azért láttuk szükségesnek megadni egy általunk fellelt kiadás bibliográfiáját, mert úgy véljük, így is érzékeltethetjük Gyulay idézési technikáját, és kiindulópontot szolgáltatathatunk olvasási szokásainak kutatásához.

A naplószöveghez mellékletként csatolt kilenc levél közlését két szempontból tartottuk érdemesnek. Egyrészt a válogatás kongruenciát teremt a szintén sajtó alá rendezett 1848–1849-es Gyulay-kötetekkel, ismereteink szerint az *Izlet* előtti 1850–1851-ben keletkezett három napló nem lelhető fel a Gyulay-hagyatékban. Másrészt a levelek megismertetik Gyulay 1851 októbere előtti mindennapjait, és pontosítják azokat az *Izlet*ben utalás szintjén előforduló eseményeket (Döbrentei Gábor halála, amely az *Izlet* utáni kötetekben a szülőkre való emlékezés mellett folyamatosan visszatérő motívum lesz, hagyatékának szabadságharc utáni állapota, rendezése), amelyek ebben az évben olyan erővel hatottak rá, hogy a naplóban újra és újra említődnek. Átírásukkor a naplószövegnél alkalmazott kiadási elvünket követtük.

Szalisznyó Lilla